

Um Ísaak Babel, *Riddaraliðið* og „Pan Apolek“

Ísaak Babel, 1894–1940, var gyðingur og fæddist inn í sæmilega Ístæða kaupmannsfjölskyldu í borginni Odessu. Babel lauk grunnskólagöngu í heimaborg sinni en sótti framhaldsskóla í Kænugarði. Að því loknu fór hann til Pétursborgar að reyna sig sem rithöfundur.

Líkt og fleiri ungir menn sem vildu láta ljós sitt skína í bókmenntaheiminum leitaði Babel til Maksíms Gorkí eftir fremur árangurslitlar heimsóknir á ritstjórnir blaða og tímarita. Babel segir: „Og sjá – ég á allt þessum fundi að þakka og alla tíð síðan mæli ég nafn Aleksejs Maksímovítsj¹ með ást og lotningu.“² Fyrstu sögur Babels komu út í tímariti Gorkís, *Letopís*. Þegar í ljós kom að reynslu rithöfundarins unga af lífinu væri ábótavant, að enn vantaði nokkuð upp á að eitthvað yrði úr þessu bókmenntabrölti „og að [ég] skrifaði ótrúlega illa,“ segir Babel, „sendi Aleksej Maksímovítsj mig út á meðal fólks“.³ Lífsreynslu-förin stóð í sjö ár. Ekki bara einhver sjö ár, heldur voru þetta mikil hamfaraár í sögu Rússlands og Sovétríkjanna, 1917–1924. Um þetta segir Babel:

Á þessum tíma var ég hermaður á rúmensku vígstöðvunum, síðan var ég í þjónustu Tsjeka, í nefnd um menntamál, tók þátt í matarúthlutunarferðum, var í Norðurhernum gegn Júdenítsj, í Fyrsta Riddaraliðinu [...] Það var ekki fyrir en árið 1923 að ég lærði loks að koma hugsunum mínum skýrt til skila og ekki í of löngu máli. Þá tók ég aftur til við skriftir.⁴

1 Eigin- og fðurnafn Gorkís.

2 Исаак Бабель, *Сочинения*, 1. bindi, 31.

3 Sama heimild, 32.

4 Sama heimild, 32.

Fyrstu sögurnar í smásagnasafninu *Riddaraliðið* (rússn. *Конармия*) komu út í tímaritinu *Lef* árið 1923. Sögurnar í safninu birtust flestar í blöðum og tímaritum á árunum 1923–1924. *Riddaraliðið*, sem innihélt 34 sögur, kom út árið 1926, en tvær sögur bættust við á fjórða áratugnum. Sögurnar nutu vinsælda, voru endurútgefnar og þýddar á t.d. ensku, frönsku, ítölsku, spænsku og þýsku. Babel varð því fljótt þekktur rithöfundur utan Sovétríkjanna, einkum í Evrópu.

Babel unni smásögunni og helstu fyrirmyndir hans voru Maupassant og Tsjekhov. Honum var það metnaðarmál að hafa sögur sínar eins stuttar og kostur var og allur óþarfi var miskunnarlaust hreinsaður burt. Babel segir sjálfur að ástæðan fyrir því að sögur hans eru svona stuttar og stíllinn knappur sé sú að hann hafi alla tíð þjást af astma og geti þess vegna ekki skrifað langar setningar.⁵

Þessi list rís hvað hæst í sögunum af riddaraliðinu þar sem grimmd stríðsins, sorg og sigrum er lýst með fremur hlutlausum en skýrum hætti. Stysta sagan er hálf blaðsíða og þær lengstu, eins og „Pan Apolek“, um það bil sex blaðsíður. Í þessum laustengdu sögum eru dregnar upp ágengar myndir af misheppnaðri herför Rauða hersins inn í Pólland árið 1920 undir forystu Semjons Búdjonnyj.⁶ Herförin var farin á tímum borgarastríðsins í Rússlandi og átti að vera liður í útbreiðslu heimskommúnismans. Uppistaðan í riddaraliðinu sem sent var í þennan leiðangur voru kósakkar sem í meðförum Babels verða óttalausir stríðsmenn sem hvorki bregður við eyðileggingu, limlestingar, föðurmorð eða dráp á almennum borgurum. Líkt og Babel sjálfur er aðalsögumaðurinn, Ljútov, menntaður gyðingur „með gleraugu á nefinu“,⁷ og hann er sendur með kósökkunum sem fréttaritari. Hann er alls staðar utanveltu, berst fyrir lífi sínu og reynir að sanna sig í þessari harðsnúnu sveit bardagamanna, jafnframt því sem hann harmar og veltir fyrir sér örlögum þjóðar sinnar – en gyðingar urðu illa úti í þeim átökum sem lýst er. Sjálfur hefur hann engin svör aðeins spurningar og byltingarfrasa.

Sögurnar í *Riddaraliðinu* eru ekki sannsöguleg heimild um þá atburði sem fjallað er um. Babel hafði meira áhuga að nota raun-

5 Пирожкова и Юргенева, *Воспоминания о Бабеле*, 30.

6 Hershöfðingi og síðar marskalkur og meðlimur í miðnefnd Kommúnistaflokksins. Hann var lítið hrifinn af sögum Babels í *Riddaraliðinu* og gagnrýndi þær harkalega.

7 Исаак Бабель, *Сочинения*, 2. bindi, 32. Úr sögunni „Мой первый гусь“ (Fyrsta gæsin mín).

verulega atburði sem bakgrunn fyrir skáldskap fremur en að lýsa atburðum sem í engu hvikuðu frá raunveruleikanum. Lesendum getur þó virst sem sögurnar séu gögn um raunverulega atburði; þær eru settar fram í skýrsluformi, sem bréf og frásagnir. Dagsetningar eru mikið notaðar, sögulegar persónur koma fyrir sem og staðir sem sannarlega eru til. Ekki er þó hægt að treysta því að bæir sem nefndir eru séu staðsettir á sama stað og haldið er fram í sögunum, eða að riddaralið Búdjonnys hafi nokkurn tíma komið þangað. Allt verður afstætt og áhrifin skipta mestu máli.

Babel var afar vandvirkur og margskrifaði sögurnar áður en hann var ánægður. Sjálfur sagðist hann vera sneyddur öllu ímyndunarafla og að hann yrði að þekkja öll smáatriði út í æsar, annars gæti hann ekki skrifað: „Þess vegna skrifa ég svona hægt og lítið. Þetta er mér verulega erfitt“.⁸ Hver saga er þó eins og hröð expressjónísk skissa eða ljósmynd þar sem ekkert er falið eða fegrað, en lýsingin og sviðsmyndin verða aðalatriði. Atburðirnir minna á heimsendi, ragnarök, þar sem sólin losnar af festingunni og jörðin opnast. Grimmindin, miskunnarleysið og þjáningarnar einar og sér virðast ekki nægja til að ná fram þeim áhrifum sem óskað er eftir. Það er einkum á grunni sviðsmyndarinnar og lýsingarinnar, táknum himins og jarðar, sem hugmyndin um fall mannsins og allsherjar uppgjör verður áþreifanleg. Drunur og óp dynja í eyrum lesandans sem hverfur í loga og myrkur.

Sagan um Pan Apolek er sú fimmta í safninu. Miklum hörmungum hefur verið lýst, drápum, deyjandi fólki, hestum sem örmagnast, föðurmorði, vanhelgun kirkna, eyðileggingu og ringulreið, og í þeim aðstæðum er sögumaður staddur. En svo er skipt um takt. Í „ringulreið rústanna“⁹ sér sögumaður ekki eyðileggingu og ofbeldi heldur tákni um einhvers konar heilagleika. Mitt í hamförunum er staldrað við, setið á hljóðskrafi í ilmandi eldhúsi og sögð sagan af Pan Apolek, naíva farandlistamanninum sem gerir hina syndugu að dýrlingum og ferðast ásamt vini sínum, Gottfried, um jörðina, með pensla og liti undir handleggnum og höfuðið fullt af sögum og draumum sem stækka veröldina og hjörtu mannanna.

Velgengni Babels var talsverð fram eftir þriðja áratugnum en svo fór að halla undan fæti líkt og hjá fleiri rithöfundum í Sovétríkjunum.

8 Прожкова и Юргенева, *Воспоминания о Бабеле*, 27.

9 Исаак Бабель, *Сочинения*, 2. bindi, 18. Úr sögunni „Pan Apolek“. Sjá einnig bls. 191, hér á eftir.

Hann var handtekinn árið 1939 og tekinn af lífi árið 1940. Að Stalín látnum fengu margir rithöfundar uppreisn æru og Babel var þeirra á meðal.

HEIMILDIR

Пирожкова, А. Н., og Н. Н. Юргенева. *Воспоминания о Бабеле*. Moskva: Книжная палата, 1989.

Бабель, Исаак. *Сочинения*. Tveggja binda útgáfa. Moskva: Художественная литература, 1990.